

EXAMENSARBETE

Våren 2012

Sektionen för hälsa och samhälle

Folkhälsovetenskap

Ett elevperspektiv på sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan

- En retrospektiv enkätstudie bland gymnasieelever

Författare:
Kaj Santaoja

Handledare:
Petra Nilsson

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Abstract	4
Förord	5
Inledning	6
Litteraturgenomgång	7
2.1 Historisk tillbakablick.....	7
2.2 Sex- och samlevnadsundervisning i nutid	9
2.3 Forskningsläget internationellt och nationellt	10
<i>Internationella studier</i>	10
<i>Svenska studier</i>	11
2.4 Teoretiska utgångspunkter.....	14
<i>Känsla av sammanhang (KASAM)</i>	14
<i>Theory of planned behavior (TPB)</i>	14
Syfte	15
Material och metod	16
4.1 Val av metod.....	16
4.2 Enkät.....	16
4.3 Urval	17
4.4 Datainsamling.....	17
4.5 Analys	17
4.6 Etiska överväganden.....	17
Resultat	19
5.1 Upplevd sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan.....	19
5.2 Helhetsuppfattning.....	19
5.3 Innehåll och prioriterade ämnesområden	20
5.4 Informationskällor	22
5.5 Kvalitativa kommentarer	22
Diskussion	24
6.1 Resultatdiskussion	24
6.2 Metoddiskussion.....	26
6.3 Konklusion.....	28
Litteraturförteckning	29

Uppsats för filosofie kandidatexamen vid Högskolan Kristianstad
15 hp folkhälsovetenskap (35 sid.)

Kaj Santaoja (2012). *Ett elevperspektiv på sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan - En retrospektiv enkätstudie bland på gymnasieelever*

Handledare: P.N

Sammanfattning

Folkhälsa berör många samhällsområden och därför är det av vikt att granska och vidareutveckla mål som kan förbättra folkhälsoarbete inom olika sektorer, bland annat skolan. Könssjukdomar, sexuellt våld och psykisk ohälsa relaterat till sexualitet är några av de folkhälsoproblem som finns i dagens samhälle. Under barn- och ungdomstiden utvecklas normer och attityder, kring bland annat sexualitet och samlevnad, vilket innebär att skolan utgör en viktig arena för att skapa goda förutsättningar för samlevnad samt sexuell hälsa. Sex- och samlevnadsundervisningen som bedrivs i de svenska skolorna är av skiftande kvalitet då innehåll och omfattning varierar från skola till skola. Det är därmed av intresse att undersöka hur eleverna upplever undervisningen, såsom aspekter av prioritering och önsknings. Syftet med studien är att beskriva gymnasieelevers upplevelser av sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan samt vilka delar av undervisningen som ungdomarna anser är betydelsefulla för den sexuella och sociala hälsan. En kvantitativ enkätundersökning (n=113) genomfördes på en gymnasieskola i nordöstra Skåne. Enkäten innehöll tio standardiserade frågor med fokus på upplevelser och omfattning av sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan. Resultatet visade att 58,3 procent av eleverna var missnöjda med undervisningen samt att elevernas prioriterade ämnesområden behandlades i mindre omfattning än de ämnesområden som berördes i sex- och samlevnadsundervisningen. Undervisningen i skolan fokuserade främst på biologiska aspekter medan majoriteten av eleverna prioriterade ämnesområden tillhörande samlevnad. Eleverna ansåg inte heller att skolan var den främsta informationsgivaren av sex och samlevnad, utan vänner och familj ansågs vara de främsta källorna. För att minska klyftan mellan skolans respektive elevernas förhållningssätt till sex- och samlevnadsundervisning borde skolan samarbeta med externa aktörer. Ett rikstäckande samarbete med aktörer inom sex- och samlevnadsupplysning, såsom RFSU, skulle kunna skapa ett bredare och rikare innehåll som tillfredsställer elevernas behov.

Nyckelord: Ungdomar, sexuell hälsa, samlevnad, sex- och samlevnadsundervisning.

Dissertation, in partial fulfilment of the requirements for a Bachelor's degree in Health Promotion, Kristianstad University.
Equivalence: 15 ECTS points in Public Health Science (35 p.).

Kaj Santaoja (2012). *Students' perspective on sexual and coexistence education in Primary School - A retrospective survey among high school students*

Supervisor: P.N

Abstract

Public health is a concern of many important areas of society and it is therefore of great importance to examine and expand the goals of public health work within different sectors, e.g., school. Sexually transmitted diseases, sexual violence and mental health problems related to sexual orientation are some of the public health problems in society today. Throughout childhood and teenage years, norms and attitudes regarding sexuality and coexistence are formed, which means that school is an important arena when it comes to creating proficient conditions for coexistence and sexual health. The quality of sex and coexistence education in Swedish schools differs in quality; for content and magnitude vary greatly among schools. It is, therefore, of interest to study how students experience sex and coexistence education, like prioritizations and desires. The purpose of this study is to describe how high school students experience sex and coexistence education in primary school, and which parts the students consider significant affecting coexistence and sexual health. A quantitative survey (n=113) was conducted at a high school in northeast Skåne. The survey consisted of ten standardized questions regarding experiences and magnitude of sex-and coexistence education in primary school. The results showed that 58,3 percent of the students were dissatisfied with the teaching, and the students prioritized aspects of sexuality and coexistence were included to a lesser extent than the content that was included in the sex- and coexistence education. The teachings in school focused primarily on biological aspects whilst the students prioritized aspects of coexistence. The participants did not consider the school as the main source of information about sex and coexistence. Instead, the students considered friends and family as the primary sources. To decrease the difference between the school and students approach to sex-and coexistence education, an collaboration with external resources should be established. A regional collaboration with affiliates that work with teaching sex and coexistence, like RFSU, could be established in order to gain a larger and abundant content that satisfies the needs of the students.

Key words: Youths, sexual health, coexistence, sex-and coexistence education.

Förord

Idén till uppsatsen föddes under min verksamhetsförlagda utbildning på en F-9-skola, där jag bland annat var ledare för en killgrupp. Under min tid på skolan träffade jag ett flertal elever som berättade om sina missnöjen med sex- och samlevnadsundervisningen. Många elever berättade bland annat om hur de ansåg att undervisningen var kortvarig och innehållsfattig. Det här skapade ett intresse hos mig att undersöka ungdomars upplevelser i ett bredare perspektiv, där jag ville belysa ämnet ur elevernas perspektiv. Mitt mål med examensarbetet är att den ska fungera som en ”gemensam röst”, vilket presenterar elevernas önskemål och prioriteringar av sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan.

Jag skulle vilja ta tillfället i akt att tacka personalen och eleverna på gymnasieskolan som gjort min uppsats möjlig genom att delta i undersökningen. Jag vill även tacka min handledare, Petra Nilsson, för hennes ovärderliga vägledning och uppmuntrande ord samt övriga kursdeltagare som bidragit med många värdefulla tips och råd under arbetets gång.

Kaj Santaoja

1. Inledning

Ett av de övergripande nationella målområdena för folkhälsa är att skapa goda förutsättningar för sexualitet och reproduktiv hälsa (Statens Folkhälsoinstitut, 2010). Det är framförallt under grundskoletiden som många grundläggande värderingar, attityder och livssyner skapas och formas. Skolan utgör därmed en väsentlig del av människans kunskapsbildning och personliga utveckling (Lundgren, 2007). Grundskoletiden har därmed en betydande relevans för att skapa goda förutsättningar för barns och ungdomars sexuella och sociala hälsa (Nilsson, 2005). Dagens sexuella och sociala hälsa i Sverige indikerar goda förutsättningar men visar bland annat en något skiftande attityd till sexuellt umgänge och risktagande. Några av de problemområde som berört den sexuella hälsan de senaste åren är bland annat klamydiainfektioner, psykisk ohälsa hos homo- och bisexuella personer, sexuellt våld och psykiska besvär hos ungdomar (Socialstyrelsen, 2009^b).

Statistik från Socialstyrelsen (2009^b) visar att kondomanvändning har minskat och att sexuellt risktagande har ökat bland ungdomar. Majoriteten av ungdomarna är välinformerade om preventivmedel och vet att kondom är ett av de bästa sätten att undvika könssjukdomar, men trots detta har det blivit vanligare att inte använda kondom. Kopplingen mellan kärlek och sex har även förändrats, vilket har resulterat i ett ökat antal sexuella partners. Den liberala inställningen till sex i kombination med minskningen av kondomanvändning antas vara en av de bakom-liggande faktorerna till ökningen av könssjukdomar som exempelvis klamydia och gonorré. Sedan mitten av 1990-talet fram till år 2008 har antalet klamydiafall ökat kraftigt. Enligt ny statistik från Smittskyddsinstitutet (2011) har däremot klamydiainfektioner minskat under år 2011. År 2008 smittades ungefär 42 000 personer och år 2010 hade antalet minskat till 37 700 personer. Anledningen till att klamydiainfektioner har minskat beror däremot inte helt och hållet på ökad kondomanvändning eller minskat sexuellt risktagande, utan tros även delvis bero på diagnostiseringsproblem som funnits under tidigare år, då tidigare missade infektioner upptäcktes under senare år, vilket därmed drev upp siffrorna (RFSU, 2010).

Statistik gällande aborter i Sverige visar sig ligga på samma nivå sedan abortlagen infördes år 1975, men i förhållande till de övriga nordiska länderna är Sverige ledande inom antalet aborter per år (Socialstyrelsen, 2009^b). Medan Sveriges abortstatistik har varit konstant sedan 1970-talet har aborter i de övriga nordiska länderna minskat kraftigt sedan dess. En av anledningarna till att Sverige har högre antal aborter än övriga nordiska länder beror på att allt fler svenska tonåringar väljer abort. Det bör även noteras att allt fler tonårsflickor blir gravida i Sverige än i övriga Norden, vilket bidrar till landets höga abortstatistik (Socialstyrelsen, 2009^b).

Socialstyrelsen (2009^b) rapporterar även att homo- och bisexuella personer har betydligt sämre psykisk hälsa än personer med heterosexuell läggning. Bland homo- och bisexuella personer är självmordstankar och självmordsförsök dubbelt så vanligt som bland heterosexuella personer. Olika attitydundersökningar har dock visat en mer accepterande syn på homo- och bisexualitet sedan sena 1980-talet. Det förekommer trots allt ändå hatbrott mot homo- och bisexuella personer, vilket har ökat under 2000-talet. Enligt Boström, Roth och Nykvist (2006) visar sig trakassering och diskriminering av homo- och bisexuella ungdomar i skolan öka risken för självmordstankar, självmordsförsök, missbruk och sexuella riskbeteenden. Enligt Socialstyrelsen (2009^b) har psykiska besvär även blivit vanligare bland ungdomar generellt och den sociala hälsan i form av sysselsättning, så som arbete, studier och hemarbete, har minskat. Något samband mellan ökad psykisk ohälsa och minskad sysselsättning kan däremot inte påvisas. Den sociala hälsan i skolan anses i övrigt vara bra då åtta av tio barn trivs bra i skolan,

men antalet rapporterade fall av mobbning är oförändrat jämfört med tidigare år. Barn och unga från ekonomiskt svaga familjer känner sig ofta otrygga i bostadsområdet och skolan samt deltar mindre i organiserade fritidsaktiviteter och har färre kamrater (Socialstyrelsen, 2009^b).

Antalet fall av sexuellt våld i Sverige har ökat under de senaste åren. Rapporterade våldtäkter har ökat kraftigt sedan sedan 1970-talet. År 1975 anmäldes drygt 750 våldtäkter och år 2006 anmäldes ungefär 4200 fall. Den kraftiga ökningen beror dock troligtvis på den nya sexualbrottslagstiftningen samt minskad tolerans för sexuella brott (Socialstyrelsen, 2009^b). Trots att siffrorna som visar en kraftig ökning kan bero på nya lagar och ökad tendens att anmäla våldtäkter, är sexuella brott i Sverige trots allt ett seriöst problemområde. Strukturella förändringar i Sverige anses vara en av de bidragande faktorerna till att antalet våldtäkter har blivit fler (Hradilova-Selin, 2008). Även den ökade alkoholkonsumtionen i Sverige sedan mitten av 1990-talet har visat sig ha ett samband med bland annat misshandel, mord, kvinnofridskränkning och våldtäkt (Högstedt, 2010).

Mot bakgrund av redovisad problematik relaterad till psykisk ohälsa och sexuella risker är sexualupplysning i skolan och kondom användningskampanjer några av de drivande krafterna bakom att minska sexuell ohälsa på senare år (RFSU, 2010). Utifrån detta är det viktigt att undersöka hur sex- och samlevnadsundervisningen i skolan bedrivs, vad den innehåller och inte innehåller, för att på så sätt utveckla förutsättningar för en god sexuell och social hälsa bland barn och ungdomar. För att tydliggöra möjliga förutsättningar kan det vara av intresse att belysa den historiska utvecklingen av sex- och samlevnadsupplysning samt hur den bedrivs i nutid.

2. Litteraturgenomgång

2.1 Historisk tillbakablick

Carl von Linné anses vara den första föreläsaren i sexualkunskap då han genomförde ett antal föreläsningar och talade med läkare om ämnet under 1770-talet (Centerwall, 2004). I slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet fick ämnet stort fokus då svåra könssjukdomar började spridas runt om i landet. Det var däremot inte förrän i början av 1900-talet som ämnet uppmärksammades i större omfattning. Det var Sveriges första kvinnliga läkare, Karolina Widerström, som började sprida kunskap om sexuallivet till kvinnor. Widerström fokuserade främst på kvinnors rättigheter samt upplysning om den kvinnliga kroppen då hon ville få kvinnor att lära känna sina kroppar bättre (Hammarberg, 2004). Det var dock en ung prästdotter från Norge som lyfte sexualupplysningen i Sverige till nya höjder.

Under 1920-talet reste den unga prästdottern, Elise Ottesen-Jensen, runt om i Sverige och informerade barn och vuxna om sex. Ottesen-Jensens syster hade tidigare dött efter en illegal abort, vilket ansågs vara den bidragande faktorn till hennes stora passion för ämnesområdet (Ottesen-Jensen, 1965). Till stor del strävade hon efter kvinnors rättigheter till abort vilket då, och än idag, var ett kontroversiellt ämnesområde. Under 1920-talet var abort och preventivmedel totalförbjudet i Sverige och det var även förbjudet för läkare att ge upplysning om det (Nilsson, 2005). Under 1930-talet blev Elise Ottesen-Jensens insatser en historisk milstolpe för sex- och samlevnadsupplysning i Sverige. År 1933 var hon en av initiativtagarna till RFSU (Riksförbundet för sexuell upplysning) vilket sedan dess har varit en av de mest drivande krafterna i den svenska sex- och samlevnadsupplysningen (Ottesen-Jensen, 1965).

Organisationens arbete grundade sig på individers rätt till frihet att vara, frihet att njuta och frihet att välja. Under 1930- och 1940-talet arbetade organisationen aktivt med att ändra de lagar som påverkade den sexuella hälsan på ett negativt sätt. År 1937 och 1938 lyftes förbudet att importera kondomer för försäljning samt förbudet mot kondomupplysning. Under 1940-talet fortsatte reformerna vilket bland annat resulterade i att homosexualitet avkriminaliserades samt att sexualupplysning infördes i folkskolan som ett frivilligt inslag i undervisningen. Det dröjde dock ett par år innan den första lärarhandledda undervisningen ägde rum, vilket skedde år 1945 (RFSU, 2009).

Den officiella starten av sex- och samlevnadsundervisning var 1955, vilket var året då staten införde obligatorisk utbildning av ämnet i de svenska skolorna. Upplysning av ämnet fanns, som tidigare nämnts, sedan längre tillbaka i någon sorts form, men det var inte förrän på 1950-talet som det antogs av regeringen (Nilsson, 2005). Redan på 1700- och 1800-talet fanns det regler och moraliska dygder kring ämnet vilka till stor del var grundade i kyrkans och kristendomens ställning, såsom avhållsamhet och äktenskapstrohet. Kyrkans förhållningssätt till sex följde även till viss del med i den obligatoriska sex- och samlevnadsundervisning som infördes på 1950-talet. Till skillnad från dagens sex- och samlevnadsundervisning var dåtidens lära kring ämnet grundat i det patogena, vilket innebar att undervisningen fokuserade på möjliga konsekvenser av sex. Undervisningen var till stor del ämnad för att få eleverna att avstå från sex helt och hållet. Det dåtida synsättet var därmed att sex var ämnat för vuxna, särskilt de som levde tillsammans i äktenskap (Magnusson & Häggström-Nordin, 2005). Undervisningen hade även stor fokus på vad som var normalt och onormalt (Nilsson, 2005). Homosexualitet, sex före äktenskap och onani var några av de akter som ansågs vara farliga och onormala. Det ovan nämnda förhållningssättet till sex- och samlevnadsundervisning blev mindre vanligt över tid. Under 1970- och 1990-talet blev undervisningen allt mer omfattande där ämnet började behandlas ur nya perspektiv (Nilsson, 2005).

På 1970-talet antog skolorna en mer opartisk ställning till sexualupplysningen, där bland annat ämnets koppling till äktenskap inte längre var förankrat i undervisningen. Den tidigare sex- och samlevnadsfilosofin, om vad som ansågs vara rätt och fel, tog därmed ett steg åt sidan. Istället lades fokus på individens fria val och rättigheter, och även fokus på kvinnors rättigheter blev allt större. På 1990-talet blev undervisningen betydligt mer öppen där mänskliga rättigheter och fria val blev en stor utgångspunkt. Det var även i det här skedet som bland annat upplysning om homosexualitet och sexuell läggning fick sitt stora genombrott och integrerades i sex- och samlevnadsundervisningen (Nilsson, 2005).

På senare tid har även sex- och samlevnadsundervisning utvecklats historiskt och gett upphov till en betydligt bredare ämnesomfattning. Idag anses det bland annat vara mycket viktigt att undervisa om fysiska, psykiska och relationsmässiga aspekter på sexualitet, förmåga att hantera relationer till andra människor samt individuella friheter och rättigheter i förhållande till sex och samlevnad (Socialdepartementet, 2007). Det är däremot inte bara de sexuella aspekterna som står i fokus i dagens undervisning utan även samlevnadsaspekter har fått stor betydelse, där frågor berörande kärlek, känslor och vänskap blivit viktiga att diskutera (Magnusson & Häggström-Nordin, 2005) Sex- och samlevnadsundervisningen har över tid utvecklats till ett mycket omfattande område, och fortsätter än idag att utvecklas och omfatta nya områden och ämnen.

2.2 Sex- och samlevnadsundervisning i nutid

Den nutida sex- och samlevnadsundervisningen i skolan, det vill säga från 2000-talet och framåt, sker främst i samband med skolämnet biologi. Undervisningen i skolan blir ofta bristande vilket gör att ämnet endast undervisas av biologiläraren, då ämnet blir förankrat i de biologiska aspekterna av sexualitet (RFSU, 2004^a). Sexualkunskap är ett ämne som bör belysas ur ett tvärvetenskapligt perspektiv då innehållet, bortsett från biologiska synsätt, bland annat bör präglas av upplysning om kärlek, känslor, personliga rättigheter, egenvärde, motverkande av traditionella könsroller samt motverka diskriminering av olika sorters sexualitet (Centerwall, 2000). Enligt RFSU (2004^b) är inte sex- och samlevnadsundervisningen likvärdig i de svenska skolorna, vilket främst beror på brister i kunskap hos lärare samt prioritering av andra ämnen. Den ojämna och skiftande sexualundervisningen som råder i landet kan även bero på rektorernas förhållande till ämnes-området. Idag är det rektorerna i de svenska skolorna som har ansvar för sexualundervisningen (Skolverket, 2000^a). Det kan därmed vara en bidragande faktor till ämnets växlande kvalitet då innehållet och omfånget av sex- och samlevnadsundervisning starkt hänger på rektorernas engagemang och prioritering av ämnesområdet. En ytterligare bristande egenskap är att skolor sällan har bestämda mål för hur sex- och samlevnadsundervisningen ska genomföras samt vad den ska innehålla (Skolverket, 2000^b). En sådan diffus styrning kan därmed medföra en ostadig grund, vilket bidrar till den ojämna och skiftande kvaliteten som visar sig i den svenska sex- och samlevnadsundervisningen (Centerwall, 2000). Det är inte enbart innehållet, lärarna och rektorernas engagemang och prioritering av ämnet som är avgörande utan även ekonomiska resurser är en bidragande faktor (Skolverket, 2000^b). Eftersom landets skolor har olika ekonomiska resurser leder det till att den akademiska kvaliteten i vissa ämnen kan variera i förhållande till ämnen som anses vara mer viktiga (Centerwall, 2000).

Ungdomar i Sverige, i förhållande till många andra länder, har mycket goda möjligheter att uppnå en god sexualitet och reproduktiv hälsa (Magnusson & Häggström-Nordin, 2009). I flera länder är sexualundervisning obefintlig där även samlevnadslära ofta anses vara en obetydande del i skolutbildningen. Trots goda möjligheter är undervisningen av ämnet i de svenska skolorna ofta bristande, men dock inte i samma utsträckning som många andra länder. I regeringens bedömning av målområdet om sexualitet och reproduktiv hälsa har skolan en avgörande roll i detta ämnesområde (Socialdepartementet, 2007). Målområdet beskriver vikten av undervisningen av sex och samlevnad i skolan samt information och individuell rådgivning via ungdomsmottagningar, studenthälsa och andra liknande verksamheter. Skola och ungdomsmottagningar är därmed mycket avgörande resurser när det kommer till att förbättra samlevnad och sexuell och reproduktiv hälsa. Dagens sex- och samlevnadsundervisning i de svenska skolorna är trots allt mycket ojämn i kvalitet och innehåll i förhållande till statens bedömning av mål-området. Många av de lärare som undervisar i ämnet idag har som tidigare nämnt inte tillräckligt stor kunskap, vilket beror på att många lärarstudenter väljer att inte genomgå utbildning för sex och samlevnad, då det idag inte är obligatoriskt (Socialstyrelsen, 2009^a). Det leder till att ämnet inte behandlas med samma omfång och substans, utan undervisningen istället utgår från avgränsad sexualkunskap (Centerwall, 2000).

Dagens sexualundervisning sker ofta via så kallad katederundervisning, och som tidigare nämnts är ämnet ofta förankrat i biologiböckerna (Nilsson, 2005). Många lärare som undervisar i ämnet är därmed ovana med att föra en aktiv dialog med eleverna (RFSU, 2004^b). Undervisningen utgår ofta från de vuxnas föreställningar där elevernas erfarenheter och behov hamnar i skuggan. Undervisningen blir på så sätt mer informativ och omfattar inte något utforskande av ämnet eller elevernas egna funderingar och ställningstaganden (Skolverket,

2000^b). Den traditionella undervisningen av ämnet kan därför ofta utgå från det heterosexuella, vilket kan exkludera många ungdomar som inte relaterar till innehållet. Granskning av skolornas läroböcker har visat att utgångspunkten för majoriteten av läroböckerna har ett heterosexuellt förhållningssätt (RFSU, 2004^b). Läroböckerna belyste ofta homosexualitet under ett kort avsnitt och framstod som en sexuell avvikelse. Bisexualitet, könsidentitet samt transsexualitet skildrades ibland inte överhuvudtaget och under de tillfällen då läroböckerna innehöll dessa områden skildrades de negativt. Läroböckernas förhållande till de bestämmelser som angivits av Socialstyrelsen visar bristande innehåll i sex- och samlevnadsundervisningen. Socialstyrelsen föreslår följande om sexualundervisning för unga mellan 10 och 13 år:

En grundläggande positiv syn på sexualitet ska förmedlas och utifrån ett icke-heteronormativt, jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv träna förmågan att kommunicera om kropp, identitet, vänskap, närhet, förälskelse och sexuella känslor (Socialstyrelsen, 2009^a, s.20).

Den svenska regeringens förslag på sex- och samlevnadsundervisning implementeras inte i alla skolor, utan som tidigare nämnt är undervisningen av sex och samlevnad skiftande i både innehåll och kvalitet. Utifrån det här finns det grund för att undersöka ungdomars upplevelser av sex- och samlevnadsundervisning i skolan samt dess kvalitet för vidareutveckling av undervisning inom ämnesområdet.

Den här studien utgår från det salutogena perspektivet, ett begrepp som fokuserar på faktorer som bidrar till att vara frisk och uppleva hälsa. Begreppet salutogenes är en vanlig utgångspunkt i *health education*, vilket är en form av hälsoarbete som fokuserar på att söka det friska och starka hos människor (Antonovsky, 1992). Tidigare studier har belyst sex- och samlevnadsundervisningens styrkor och svagheter, vilket utgör en betydelsefull grund för hälsoarbete inom ämnesområdet.

2.3 Forskningsläget internationellt och nationellt

Följande avsnitt är uppdelat i globalt genomförda studier respektive studier genomförda i Sverige. Anledningen till denna indelning är att skapa kontrast i ämnesområdet samt belysa ämnet ur ett internationellt perspektiv. Globala studier kan ofta visa olika resultat som inte är överförbara till andra länder på grund av olika förutsättningar och förhållningssätt till begreppet sex och samlevnad. Trots att föreliggande uppsats utgår från den svenska sex- och samlevnadsundervisningen har en presentation av utländska studier inkluderats för att belysa likheter och olikheter i resultaten av både internationella och nationella studier.

Internationella studier

I norra Wales genomfördes en enkätstudie av Reeves, Whitaker, Parsonage, Robinson, Swale och Bayley (2006) om högstadielärares erfarenheter och preferenser av ungdomsmottagningar samt sex- och samlevnadsundervisning. Forskarna av studien beskriver den engelska sex- och samlevnadsundervisningen som dålig och otillfredsställande, vilket låg till grund för studien. Den otillräckliga undervisningen av ämnet i skolorna ansågs vara en av orsakerna till ökningen av sexuellt överförbara sjukdomar bland unga i landet. Undersökningen omfattade studenter i 15–16 års åldern. Studien visade bland annat att majoriteten av ungdomarna inte tyckte att lärarna skulle hålla i sex- och samlevnadsundervisningen på grund av bristande kunskap. Gällande undervisning och lärare föredrog 61 procent av pojkarna och 85 procent av flickorna att skolsköterskan skulle genomföra undervisningen. Ungdomarna i studien ansåg även att sex och samlevnadsundervisning borde genomföras vid 12–13 års ålder då den i dagsläget genomförs allt för sent. De ämnesområden som främst ansågs vara viktiga var känslor,

förhållanden, homosexualitet, våldtäkt och preventivmedel. Studien redovisar vikten av elevernas åsikter och delaktighet, samt den positiva inverkan den kan ha på både sexualundervisning i skolan samt ungdomsmottagningar. Enligt författarna visar resultatet av studien att det är viktigt att veta vad ungdomar tycker och tänker för att på så sätt skapa goda förutsättningar för den sexuella hälsan.

Den ovannämnda studien visar betydelsen av en välplanerad och strukturerad sex- och samlevnadsundervisning där elevernas delaktighet har en betydande roll för dess inverkan (Nilsson, 2005). Det finns däremot länder där sex- och samlevnadsundervisning nästintill är obefintlig. En studie som genomfördes i Nepal av Regmi, Teijlingen, Simkhada och Acharya (2010) om hinder för arbete med sexuell hälsa bland ungdomar, redovisar bland annat hur bristen på sexualupplysning påverkar samhället. Deltagarna i undersökningen ansåg att det var mycket pinsamt att samtala om sex eller ställa frågor om ämnet. Den främsta källan till sexuallära kom från vänner och media. Samtal om sex med familj eller vänner ansågs vara ett stigma för många av deltagarna. Studien redovisar behovet av sexualundervisning samt, i likhet med föregående studie, betydelsen av att inkludera unga människors tankar och idéer kring ämnet för att skapa goda förhållanden för sexuell hälsa.

Resultatet av de två studier som presenterades ovan har stor fokus på hur viktigt det är att inkludera ungdomars engagemang och önskemål samt betydelsen av innehållet i sex- och samlevnadsundervisningen. De båda studierna visar olika förhållningssätt till ämnesområdet samt hur det påverkar samhället i helhet. Lindberg, Santelli och Singh (2006) har granskat enkätstudier som genomförts i USA, vilka omfattade upplägg och innehåll av sex- och samlevnadsundervisning som genomförts i skolorna. Granskningen redovisar ett skifte mellan 1995 och 2002 gällande innehåll i undervisningen. År 1995 var undervisningen mer innehållsrik där bland annat upplysning om preventivmedel hade en avgörande roll. Den sex- och samlevnadsundervisning som genomfördes 2002 hade nästintill enbart fokus på information och upplysning om avhållsamhet. Kondomanvändning, heterosexualitet samt andra ämnen som ofta ingår i undervisningen inkluderades mycket sällan. Författarna av studien påvisar att det inte finns något som tyder på att sex- och samlevnadsundervisning inriktad på avhållsamhet bidrar till att främja sexuell hälsa och förebygga sexuell ohälsa. En senare studie som genomförts i USA av Wyatt, Oswald, White och Peterson (2008) har visat att majoriteten av lärarstudenter har en negativ och fördömande syn på homo- och bisexuella personer. Författarna påvisar att lärare med ett sådant synsätt minskar möjligheterna för en icke-heteronormativ och jämställd undervisning inom ämnesområdet, vilket kan leda till att homo- och bisexuella personer känner sig utstötta och negligerade under undervisningen.

Den gemensamma nämnaren för samtliga presenterade utländska studier är förhållningssättet till innehållet i undervisningen. Sex- och samlevnadsundervisningen i de olika länderna visar stor variation gällande utgångspunkt och syn på ämnesområdet. Alla forskarna lyfter fram betydelsen av att använda ungdomarnas egna värderingar och förhållningssätt som grund för utformningen av undervisningen.

Svenska studier

I en studie av Ekstrand, Engblom, Larsson och Tydén (2011) undersöktes erfarenheter av sexualundervisning i Sverige bland unga kvinnor i åldersgruppen 13–25 år. I gruppen hade 97 procent av kvinnorna genomgått någon form av sexualundervisning i skolan. Studien visade stor variation av innehåll och kvalitet i undervisningen. Majoriteten av kvinnorna ansåg att undervisningen var otillräcklig, ytlig samt att lärarna inte hade tillräckligt med kompetens.

Däremot ansåg ungefär hälften av kvinnorna att undervisningen var acceptabel. Forskarna konkluderade att den svenska sexualundervisningen måste bli mer omfattande och fokusera på olika delar av ämnesområdet. Studien kan även relateras till en tidigare studie om ungdomars sexualvanor av Hanson, Häggström-Nordin, Larsson och Tydén (2007) som visade på möjliga faktorer som bidragit till ökad spridning av sexuellt överförda infektioner. Ungdomarna i studien framförde en liberal attityd till sexuellt umgänge samt ett ökat sexuellt risktagande, vilket grundade sig i bristande sex- och samlevnadsundervisning. Flickorna och pojkarna hade även olika förhållningssätt till manlig respektive kvinnlig sexualitet. Majoriteten av pojkarna i studien hade konsumerat pornografi och ansåg att de blev positivt inspirerade av det pornografiska materialet. Flickorna ansåg att pornografi gav en felaktig bild av den sexuella verkligheten samt att det skapade osäkerhet och krav på att leva upp till pornografins bild av sexualitet. Både flickorna och pojkarna i studien ansåg däremot att sexualundervisningen i skolan borde vara en motvikt till pornografin.

Konklusionen i båda ovanstående studier lägger stor vikt på betydelsen av sex- och samlevnadsundervisning i skolan, då det generellt anses vara grunden till att skapa förutsättningarna för en god sexuell hälsa. En märkbar notering i båda studierna är att eleverna hade olika förhållningssätt och attityder till sex- och samlevnadsundervisning utifrån kön. Enligt sociologen Lena Berg (2009) bildas manligt och kvinnligt i samspel med andra. Media, kultur och skola förmedlar normer om sexualitet och kön, dock i många fall oavsikligt. Berg menar att förhållningssätten till begreppen ”pojkar” och ”flickor” är socialt och kulturellt skapat. Samhällets syn på kön skapar på så sätt olika sexuella villkor för pojkar och flickor. Bergs beskrivning om samhällets syn och inverkan på könsbildning kan relateras till en studie av Bäckman (2003) om ungdomars upplevelser av sex- och samlevnadsundervisning i skolan. Bäckman genomförde en etnologisk fältstudie som visade en tydlig uppdelning av kvinnligt och manligt i undervisningen. Trots att skolan i studien ville skapa jämlikhet mellan könen visade sig undervisningen innehålla föreställningar om pojkars och flickors könsroller. Majoriteten av eleverna som deltog i studien hade ett heteronormativt synsätt på begreppet manlighet, där bland annat manlig homosexualitet ansågs vara omanligt. När eleverna diskuterade godtagbara sexuella gränser hamnade främst flickorna i fokus. Eleverna diskuterade bland annat hur kvinnor bör vara samt vilka sorters sexuella beteende som var accepterbara, medan diskussion om godtagbara sexuella gränser för män till största del uteblev. Studien tyder på innehållets betydelse i sex- och samlevnadsundervisningen och bristen på en icke-heteronormativ utgångspunkt.

I en granskning av sex- och samlevnadsundervisningen i åttio svenska grund- och gymnasieskolor visade det sig att jämställdhet i förhållande till kön och sexualitet var bristande i undervisningen (Skolverket, 2000^a). Studien visade även att i ungefär hälften av de femtio undersökta grundskolorna genomförde sex- och samlevnadsundervisning i samband med biologiämnet där fokus främst låg på kropp och biologi. Undervisningen lade mindre vikt på könsidentitet och samspel mellan pojkar och flickor. I många av skolorna lades stor vikt på flickorna, vilket skapade ett intryck av att det finns ett större sexuellt ansvarstagande hos det kvinnliga könet. Så kallade ”tjejgrupper” fanns i många av skolorna, vilket fick granskningsgruppen från Skolverket att ifrågasätta skolornas prioritering av det kvinnliga könet i undervisningen. En ytterligare anmärkning som lyftes fram i granskningen var att endast fyra av grundskolorna som ingick i granskningen ansågs tillgodose jämställdhetsperspektivet där alla elever ska behandlas lika. Gemensamt för de skolor som tillgodsåg jämställdhetsperspektivet var att rektorerna för respektive skola var engagerade i planeringen och målsättningen av undervisningen.

Skolverkets granskning visar en stor variation gällande kvalitet och innehåll i de svenska skolornas sex- och samlevnadsundervisning. Den stora variationen i kvalitet gällande innehåll i undervisningen har även förstärkts i en senare studie av Häggström-Nordin, Hanson och Tydén (2002), som undersökte gymnasieungdomars utveckling av sexualvanor och attityd över en viss tid. Studien jämfördes med tidigare enkätstudier från 1979 och 1989. Undersökningen visade att de ungdomar som läste praktiska program hade ett ökat sexuellt risktagande i jämförelse med de ungdomar som läste på teoretiska program. Enkätstudien från 1979 visade samma resultat och författarna av undersökningen påpekade att bristande sex- och samlevnadsundervisning i praktiska program kan vara orsaken till detta. Av alla ungdomarna var 62,6 procent nöjda med sex- och samlevnadsundervisningen och ansåg att den var tillräcklig. Studien redovisade däremot inte några beskrivningar av undervisningens innehåll eller vad som gjorde att den uppfattades som tillräcklig.

Två tidigare studier har kortfattat beskrivit ungas önskemål om innehåll i sex- och samlevnadsundervisningen. En experimentell studie av Larsson, Eurenus, Westerling och Tydén (2006) genomfördes där sexualundervisningens betydelse undersöktes. En grupp gymnasieelever som genomgick en varierad och innehållsrik sex- och samlevnadsundervisning jämfördes med en grupp utan undervisning. Undervisningsgruppen uppvisade i efterhand en positiv attityd till akut-p-piller (postcoital antikonception) och kondomanvändning i jämförelse med gruppen utan undervisning. Undervisningsgruppen redovisade även en positiv inställning till skolan som en kunskapskälla för sexuallära. Innan sexualundervisningen började genomföras ansågs vänner och media vara den främsta kunskapskällan, men efter undervisningen ansåg ungdomarna att skolan var bättre. Majoriteten av eleverna i kontrollgruppen ansåg att undervisningen var bra och de var även mycket nöjda med innehållet. Studien sammanfattades med att sexualundervisning i skolan är en betydande del för att främja en god sexuell hälsa och för att förebygga sexuell ohälsa. Innehållet i undervisningen visade sig även påverka elevernas engagemang, vilket ansågs vara betydelsefullt för en framgångsrik sex- och samlevnadsundervisning. Betydelsen av innehållet i undervisningen presenteras även i en tidigare studie av Jarlbro (1997) som undersökte ungdomars intresse för sex- och samlevnadsundervisning. Resultatet visade att majoriteten av ungdomarna var miss-nöjda med den sexualundervisning de fått i årskurs 7–9, och studien visade även markanta skillnader i kön gällande synpunkter om vad undervisningen borde innehålla. Flickorna ansåg att undervisningen borde innehålla mer inslag av kärlek, relationer och känslor medan killarna ansåg att den biologiska läran var mer betydelsefull. Både pojkarna och flickorna ansåg dock att undervisningen borde vara bredare och mer innehållsrik. Ungdomarna ansåg även att elever borde få större möjlighet att påverka innehållet i sex- och samlevnadsundervisningen.

De studier som presenterats i litteraturgenomgången har alla redovisat skolans viktiga roll i att främja sexuell hälsa och att förebygga sexuell ohälsa. Studierna har även redovisat ett behov av bättre sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan, både bland det manliga och kvinnliga könet. Många av de tidigare studier som genomförts har främst fokuserat på övergripande beskrivningar av sex- och samlevnadsundervisning. De har kortfattat redovisat ungdomars åsikter och önskemål om hur sex- och samlevnadsundervisning bör utföras samt vad de anser att den bör innehålla. Samtliga studier visar en övergripande samstämmighet gällande betydelsen av elevernas inflytande i undervisningen. De studier som presenterats utgör en betydelsefull grund för att vidare studera ungdomars upplevelser av sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan samt vilka specifika delar som är betydelsefulla för dem. Ungdomars upplevelser av ämnesområdet är därmed nödvändigt att undersöka för att förstärka resurser i sex- och samlevnadsundervisningen.

2.4 Teoretiska utgångspunkter

Studiens teoretiska utgångspunkter är Aaron Antonovskys teori om *känsla av sammanhang* (KASAM) med ett salutogent perspektiv samt Icek Ajzens *Theory of planned behavior* (TPB). Med KASAM som utgångspunkt kommer studien fokusera på att belysa delar i sex- och samlevnadsundervisningen som kan främja ungdomars sexuella och sociala hälsa. Målet med studien är att bidra till utvecklingen av sex- och samlevnadsundervisning som leder till att ämnesområdet blir begripligt, hanterbart och meningsfullt för eleverna. Med TPB som utgångspunkt kommer studien fokusera på elevernas uppfattningar om betydelsefulla faktorer för förändring av beteende.

Känsla av sammanhang (KASAM)

KASAM och salutogenes är två begrepp som myntades av Aaron Antonovsky (Antonovsky, 1992). Antonovsky är en av de personer vars teorier har kommit att påverka synen och arbetssättet inom folkhälsoområdet. Det salutogena perspektivet är ett synsätt som fokuserar på faktorer som orsakar och upprätthåller hälsa (Korp, 2009). Motsatsen till salutogenes är patogenes, vilket förklarar varför människor blir sjuka. Med det salutogena perspektivet menade Antonovsky att fokusera på sambandet mellan hälsa, stress och hur individer hanterar stress genom att frambringa friskfaktorer, det vill säga faktorer som bibehåller eller lyfter hälsan (Antonovsky, 1992).

Begreppet KASAM innebär ett förhållningssätt till livet, där förmågan att möta livets olika skeenden står i fokus (Antonovsky, 1992). Antonovsky menade att det finns tre grundtankar som utgör känsla av sammanhang och att de är avgörande för människans välmående. De tre grundtankarna påverka hur människan hanterar svåra situationer och är även avgörande för välmåendet. Enligt Antonovsky (1992) är det lättare för individer att bevara hälsan om de finner saker hanterbara, begripliga och meningsfulla i livet.

- *Hanterbarhet* – Individens resurser samt stöd av andra gör det möjligt att hantera olika livssituationer och händelser i livet.
- *Begriplighet* – Möjligheten att uppleva ett sammanhang och en begriplighet av omvärlden skapas av det individen möter i livet.
- *Meningsfullhet* – Upplevelsen av engagemang samt möjlighet att påverka sitt eget liv utgör en meningsfullhet.

De tre grundtankarna av KASAM samverkar, men är inte beroende av varandra. Styrkan av samtliga grundtankar skapar tillsammans en stark känsla av sammanhang (Antonovsky, 1992). Antonovsky menar att det främst är samhället som formar individen, vilket innebär att det bland annat är sociostrukturella villkor som möjliggör att individer utvecklar en stark *känsla av sammanhang* (Antonovsky, 1992).

Theory of planned behavior (TPB)

Studiens andra teoretiska utgångspunkt, *Theory of planned behavior* (TPB), är baserad på en tidigare teori kallad *Theory of reasoned action* (Ajzen, 1985). Teorierna utgår från att förändra individers beteende. Det som skiljer de olika teorierna åt är att TPB tar hänsyn till att människor kan uppleva liten makt över sina egna beteenden och attityder. Enligt Ajzen (1985) utgår TPB från att individens agerande styrs utifrån tre former av överväganden:

- *Normativ trosföreställning* (normative beliefs) – Individens uppfattningar och benägenheter om normativa förväntningar hos andra människor.
- *Trosföreställningen om beteende* (behavioral belief) – Innefattar individens tro om vad ett visst beteende leder till.
- *Trosföreställningen om kontroll* (control beliefs) – Individens uppfattningar om närvaron av faktorer som kan underlätta eller förhindra resultatet av ett visst beteende.

Samspelet mellan attityder, normer och kontroll är en bidragande faktor till en persons beteende (Ajzen, 1985). Teorin är mycket gynnsam för identifiering av betydelsefull information för hälsoarbete, genom att undersöka målgruppens uppfattningar om ett visst problemområde, vad som påverkar uppfattningar och beteende samt vilka hinder som finns för att främja hälsan (Nutbeam & Harris, 2004). De tre ovan nämnda övervägandena av TPB borde kunna kopplas till vikten av en innehållsrik och varierad sex- och samlevnadsundervisning, vilket skulle kunna skapa normer, motverka fördomar samt ge individer kontroll och goda förutsättningar för sexualitet och samlevnad.

Utifrån KASAM, med ett salutogent perspektiv, samt TPB kommer fokus ligga på att belysa delar som kan vidareutveckla och stärka sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan, det vill säga de positiva aspekter som kan bidra till att undervisningen utvecklas och förbättras utifrån elevernas uppfattningar om god undervisning. En logisk utgångspunkt är att en innehållsrik och väl genomförd sex- och samlevnadsutbildning medför ökad förutsättning för en stark känsla av sammanhang i förhållande till ämnesområdet. Studien kommer belysa elevernas prioriteringar och önskemål, då påverkansmöjligheter utgör en av de fundamentala delarna i att skapa meningsfullhet (Antonovsky, 1992).

3. Syfte

Syftet med studien är att beskriva gymnasieelevers upplevelser av sex- och samlevnadsundervisning från grundskolan samt även beskriva vilka delar av undervisningen som ungdomarna anser är betydelsefulla för den sexuella och sociala hälsan.

Specifika frågeställningar:

- Vad önskar ungdomarna att sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan ska innehålla?
- Tillgodoser innehållet i sex- och samlevnadsundervisningen elevernas önskemål?
- Vilka könsskillnader finns gällande upplevelser av sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan?
- Hur kan skolan bedriva hälsofrämjande sex- och samlevnadsundervisning bland unga utifrån ett salutogent perspektiv?

4. Material och metod

4.1 Val av metod

Undersökningen genomfördes med enkät som kvantitativ datainsamlingsmetod där en tvärsnittsstudie genomfördes bland elever på en gymnasieskola. Studiens syfte har varit vägledande för valet av metod. Anledningen till att enkät valdes som datainsamlingsinstrument var för att metoden gör det möjligt att nå många respondenter. Eftersom studien även omfattade ett ämnesområde som kunde uppfattas som känsligt av vissa personer ansågs en enkätundersökning vara en lämplig metod, vilket gjorde att respondenterna inte behövde uttala sig muntligt till en främmande person (Ejlertsson, 2005). En fördel med enkät som metod är att deltagarna inte påverkas av intervjueffekten, det vill säga intervjuarens påverkan på intervjupersonen. Deltagarna kunde besvara enkäten i lugn och ro, vilket ökade möjligheten att tänka igenom frågorna och svaren. Metoden var även fördelaktigt eftersom enkäten tog kortare tid att genomföra jämfört med exempelvis fokusgrupper eller enskilda intervjuer (Ejlertsson, 2005).

4.2 Enkät

Enkäten utformades med hänsyn till studiens syfte och frågeställningar för att besvara det som skulle undersökas. Enkäten pilottestades först på tio elever från en gymnasieskola som inte ingick i den slutgiltiga studien. Pilotstudien genomfördes främst för att testa innehållsvaliditeten och begreppsvaliditeten samt förstärka strukturen av enkäten. Innehållsvaliditet innebär att testet innehåller frågor som täcker det som avses att mäta, medan begreppsvaliditet innebär att de begrepp som används i enkäten är giltiga (Ejlertsson, 2005). Efter deltagarna i pilotstudien besvarat enkäten diskuterades innehållet i helgrupp. Deltagarna fick beskriva hur de uppfattade innehållet och om de ansåg att något fattades. Därefter diskuterades begreppen i frågorna och hur eleverna tolkade begreppen i svarsalternativen. Varje fråga och svarsalternativ diskuterades var för sig. Efter pilotstudien genomfördes en utvärdering av enkäten utifrån kommentarer och kritik som framförts av deltagarna. Därefter implementerades förändringar och tillägg där enkäten kompletterades med ytterligare frågor samt förtydliganden av oklarheter i tolkning av frågorna. Deltagarnas tolkningar och förståelse av enkäten bidrog till viss del att utvärdera enkätens reliabilitet, men några ytterligare tester genomfördes inte för att testa reliabiliteten på enkäten.

Den färdigställda enkäten innehöll tio standardiserade frågor samt ett avslutande stycke för fritext. Variablerna var kvalitativa och nominal samt ordinal mätskala användes då enkätens frågor handlade om deltagarnas uppfattningar. De tre första frågorna var bakgrundsvariabler gällande huruvida deltagaren var kille eller tjej samt om de hade deltagit i sex- och samlevnadsundervisning på lågstadiet respektive högstadiet. Övriga variabler som studerades var undervisningsinnehåll, prioritering av innehåll, synen på lärare, synen på undervisning och främsta informationskälla. Ejlertsson (2005) beskriver vikten av att komplettera enkäten med frågor som låter respondenten fördjupa eller utveckla sitt svar eller tankar i en öppen frågekonstruktion. Därmed avslutades enkäten med ett stycke för fritext som gav respondenten möjligheten att mer fritt berätta om sina uppfattningar och erfarenheter av ämnesområdet. Enkäten bestod av tre sidor samt ett försättsblad med information om studien samt kontaktuppgifter till eventuella frågor angående undersökningen.

4.3 Urval

Inledningsvis kontaktades studierektorn på en gymnasieskola i nordöstra Skåne för att få tillåtelse att genomföra undersökningen. Studierektorn gav sitt medgivande och kort därefter skickades ett informationsbrev till studierektorn som i sin tur vidarebefordrade brevet till skolans personal (se bilaga 1). I samråd med studierektorn planerades två tillfällen för genomförandet av undersökningen. Deltagarna i studien valdes utifrån tillgänglighet av elever och klasser under de två undersökningstillfällena. Inklusionskriterierna var att deltagarna skulle vara gymnasieelever i årskurs 1–3, vilket exkluderade de elever som studerade på komvux. Deltagarna omfattade elever från både praktiska (industri, frisör och omvårdnad) och teoretiska (samhäll och natur) program, med något fler deltagare från teoretiska program.

4.4 Datainsamling

Empirisk data samlades in genom en enkät under november 2011. Innan respondenterna fyllde i enkäten genomfördes en kort muntlig presentation där bland annat syftet med studien samt etiska aspekter kring konfidentialitet och frivillighet framfördes. Författaren till examensarbetet samt lärarna var närvarande i klassrummen medan eleverna besvarade enkätformuläret och därefter samlades enkäterna in. Klasserna som ingick i enkätundersökningen omfattade 121 elever. Sammanlagt delades enkäten ut till 115 elever, varav 113 elever besvarade enkäten. Två av deltagarna valde att inte besvara enkäten medan sex elever var frånvarande. Det externa bortfallet är de personer i undersökningsgruppen som var frånvarande eller inte valde att besvara enkäten. Internt bortfall innebär att respondenterna enbart svarat på en del av frågorna (Ejlertsson, 2005). Det externa bortfallet i undersökning uppgick därmed till cirka 7 procent. Det förelåg inget internt bortfall, då samtliga deltagare svarade på alla frågor.

4.5 Analys

Det insamlade datamaterialet sammanställdes i SPSS (Statistical Package of Social Science), version 17 samt 18, där variabler från enkäten matades in. Respondenternas svar från enkäterna infördes i en databas. Olika variabler såsom kön och attityder jämfördes med varandra för att undersöka skillnader och helhetsupplevelser av den studerade gruppen.

Under analysen av data omvandlades svarsalternativen i fråga fyra och sju, om verkligt innehåll respektive önskat innehåll, till dikotoma variabler. Varje svarsalternativ blev en egen dikotom variabel såsom *kärlek*, *preventivmedel*, *olika sexuella läggningar* och så vidare. Kryssade svarsalternativ kodades till "Ja" medan okryssade svarsalternativ kodades till "Nej". Omkodningen genomfördes för att jämföra och analysera skillnader mellan innehåll och prioriterat innehåll inom varje respektive svarsalternativ. Chi-två test användes för att undersöka skillnader och en signifikansnivå på fem procent användes för samtliga tester (Ejlertsson, 2005). Därefter sammanställdes resultaten till diagram och tabeller för presentation. Kvalitativ innehållsanalys användes för att analysera svaren från enkätens fritextdel.

4.6 Etiska överväganden

Eftersom frågorna i enkäten omfattade ett känsligt och personligt ämne, sex och samlevnad, fanns risken för känslor av obehag när enkäten besvarades. Hur ämnesområdet i enkäten uppfattades berodde helt och hållet på personliga omständigheter. För att förebygga sådana risker informerades deltagarna om att medverkan var frivilligt samt att de som kände sig obekväma inte behövde besvara enkäten. Enkäten omfattade inte personliga frågor utan fokuserade endast på skolans sex- och samlevnadsundervisning, vilket förhoppningsvis minskade risken för obehag. Nyttan av studien var främst att eleverna fick uttrycka sina upp-

levelser av ämnesområdet vilket sedan kunde fungera som underlag för vidareutveckling av undervisningen. God sexuell och social hälsa kan ses som gynnsamt för både individen och samhället i helhet, vilket därmed gjorde att studien följt principen om att göra gott. Det finns fyra krav som bör beaktas vid forskning och examensarbete, vilka omfattar informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Ejlertsson, 2005).

Informationskravet uppfyllades genom att skolans rektor kontaktades och informerades om studiens syfte. Därefter skickades ett informationsbrev till rektorn och lärarna. Brevet informerade om syfte, metod, frivilligt deltagande, anonymitet, kontaktuppgifter samt bestämda tidpunkter för genomförande. När studien väl genomfördes informerades eleverna både muntligt och skriftligt (se bilaga 2) innan enkäten delades ut.

Samtyckeskravet tillgodosågs därmed i form av två steg. I det första steget av samtyckeskravet gav studierektorn sitt medgivande till att studien genomfördes. Det andra steget av att tillgodose samtyckeskravet skedde på plats i samband med enkätundersökningen, där eleverna informerades. De personer som samtyckte till att delta i studien, gjorde detta genom att besvara enkäten. Det fanns dock en risk att elever kunde känna sig utpekade om de inte ville delta. Därmed delades enkäten ut till samtliga elever och de som inte ville delta i studien behövde inte fylla i enkäten, vilket på så sätt minskade risken för obehag och påtryckning.

Konfidentialitetskravet infriades genom att enkätstudien inte omfattade några personliga uppgifter och informationen som framkom i studien kunde inte knytas till enskilda individer eller klasser. Skolans namn har inte heller nämnts i föreliggande arbete. Det insamlade materialet förvarades i kassaskåp som endast uppsatsförfattaren hade tillgång till.

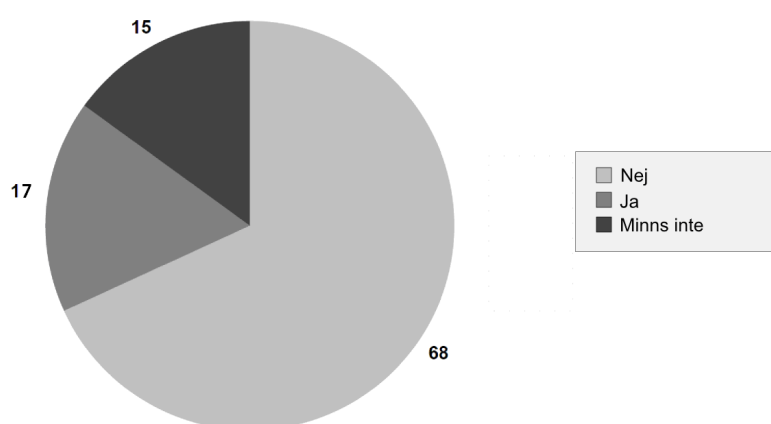
Nyttjandekravet uppfyllades genom att skolan blev informerad om att materialet skulle användas till ett examensarbete i folkhälsovetenskap. Skolan och eleverna blev informerade om att det insamlade datamaterialet inte skulle användas i något annat sammanhang än vad som angivits. Trots att det insamlade datamaterialet inte innehöll personliga uppgifter av elever eller skola förvarades materialet i ett kassaskåp, för att tillgodose konfidentialitetskravet och försäkra att inga uppgifter lämnades ut till obehöriga.

5. Resultat

Enkäterna delades ut i nio klasser, årskurs 1–3, på en gymnasieskola i nordöstra Skåne. Totalt besvarades 113 av 115 utdelade enkäter vilket motsvarar en svarsfrekvens på cirka 93 procent. Av de som deltog i enkäten var 60 flickor och 53 pojkar, det vill säga 53 procent respektive 47 procent, i åldrarna 15–18 år.

5.1 Sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan

Samtliga respondenter angav att de haft sex- och samlevnadsundervisning någon gång under årskurs 7–9. Därmed angav ingen av deltagarna att de inte haft sex- och samlevnadsundervisning i årskurs 7–9. Under årskurs 1–6 hade 17 procent upplevt undervisning i ämnet medan 68 procent inte hade upplevt någon undervisning av ämnet. Resterande 15 procent mindes inte (Figur 1).

Figur 1. Fördelning över andelen (%) ungdomar som uppgav att de har haft sex- och samlevnadsundervisning på lågstadiet (n = 113).

Majoriteten av ungdomarna (69 %) ansåg att sex- och samlevnadsundervisning borde börja på mellanstadiet, årskurs 5 eller 6. Resterande 31 procent ansåg att undervisning av ämnet borde börja på högstadiet, årskurs 7 eller 8. Ingen av deltagarna svarade att sex- och samlevnadsundervisning borde börja i årskurs 1–4 eller årskurs 9.

5.2 Helhetsuppfattning

En stor andel av deltagarna angav att undervisningen var *ganska dålig*, vilket därefter följdes av en relativt jämn fördelning mellan övriga svarsalternativ. (Tabell 1).

Tabell 1. Helhetsuppfattning av sex- och samlevnadsundervisning (n=113).

	Frekvens	Procent
Mycket bra	9	8
Ganska bra	21	18
Varken bra eller dålig	16	14
Ganska dålig	47	42
Mycket dålig	20	18
Total	113	100

Det fanns en signifikant skillnad ($p = 0,049$) mellan pojkars och flickors helhetsuppfattning av sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan. Fler flickor än pojkar, 35 procent respektive 17 procent, ansåg att sex- och samlevnadsundervisningen var *ganska bra* eller *mycket bra*. Däremot ansåg fler pojkar än flickor, 23 procent respektive 7 procent, att undervisningen var *varken bra eller dålig* (Tabell 2).

Tabell 2. Tjejers och killars (%) helhetsuppfattning av sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan.

	Flickor (n=60)	Pojkar (n=53)
Mycket bra	12	4
Ganska bra	23	13
Varken bra eller dålig	7	23
Ganska dålig	38	45
Mycket dålig	20	15

$$\chi^2 = 9,535, df = 4, p = 0,049$$

På frågan om hur ungdomarna uppfattade lärarens sätt att undervisa i ämnet svarade 23 procent att läraren var *ganska bra* eller *mycket bra*, medan 55 procent svarade *ganska dåligt* eller *mycket dåligt*. Resterande 22 procent ansåg att lärarens sätt att undervisa i ämnet var *varken bra eller dåligt*.

Resultatet visade att fler pojkar än flickor var missnöjda med lärarens sätt att undervisa i ämnet. Fler flickor än pojkar ansåg att läraren var *varken bra eller dålig*. (Tabell 3).

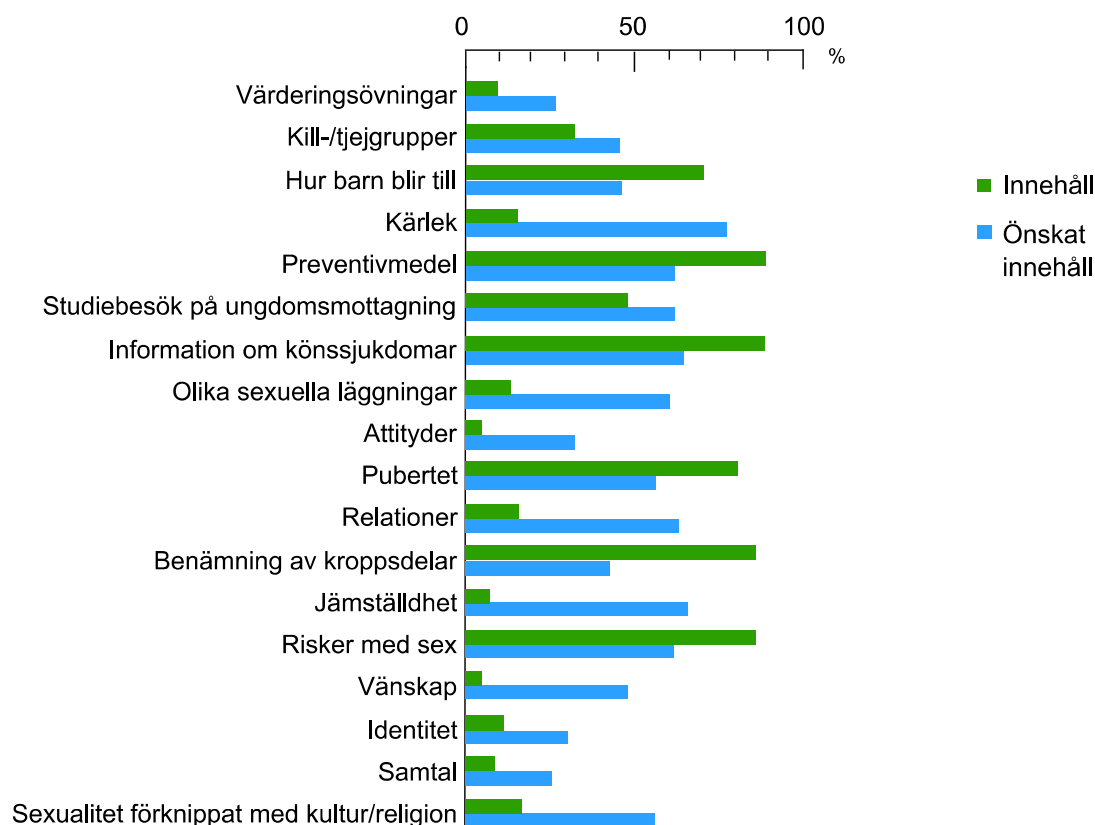
Tabell 3. Tjejers och killars (%) helhetsuppfattning av lärarens sätt att undervisa i sex och samlevnad (n=113).

	Flickor (n=60)	Pojkar (n=53)
Mycket bra	5	4
Ganska bra	23	13
Varken bra eller dåligt	33	9
Ganska dåligt	30	58
Mycket dåligt	8	15

$$\chi^2 = 15,300, df = 4, p = 0,004$$

5.3 Innehåll och prioriterade ämnesområden

Ungdomarna blev tillfrågade om innehållet i sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan och de fick ange vilka ämnesområden som förekom i undervisningen. Resultatet visade att elevernas (n=113) upplevda sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan främst omfattade upplysning om *preventivmedel* (88 %), *information om könssjukdomar* (88 %), *benämning av kroppsdelar* (85 %), *risker med sex* (85 %), *pubertet* (80 %) och *hur barn blir till* (70 %).

Figur 2. Fördelning (%) av innehåll av upplevd sex- och samlevnadsundervisning i förhållande till ungdomarnas önskade innehåll av sex- och samlevnadsundervisning. (n=113).

På frågan om vilka ämnesområden som ungdomarna ansåg vara viktiga angavs främst *sexualitet förknippat med religion* (57 %), *olika sexuella läggningar* (60 %), *risker med sex* (61 %), *preventivmedel* (61 %), *studiebesök på ungdomsmottagning* (61 %) *relationer* (63 %), *information om könssjukdomar*, (63 %), *jämställdhet* (66 %) och *kärlek* (70 %).

Resultatet visade en signifikant skillnad mellan innehåll av undervisning och önskat innehåll. Önskat innehåll visade en högre andel än faktiskt innehåll inom *olika sexuella läggningar* ($p = 0,011$), *kärlek* ($p = 0,032$), *jämställdhet* ($p = 0,029$) och *sexualitet förknippat med religion* ($p = 0,045$). Faktiskt innehåll visade en högre andel än önskat innehåll inom *hur barn blir till* ($p = 0,020$) och *benämning av kroppsdelar* ($p = 0,005$). (Figur 2).

Både flickorna och pojkarna visade en relativt jämn fördelning av prioriterade områden som både omfattade sexualitet respektive samlevnad. (Tabell 4).

Tabell 4. Deltagarnas önskade ämnesinnehåll av sex och samlevnad. Andel (%), könsuppdelat (n=113).

	Flickor (n=60)	Pojkar (n=53)
Värderingsövningar	23	30
Kill-/tjejgrupper	52	38
Hur barn blir till	50	41
Kärlek	70	70
Preventivmedel	62	60

Studiebesök på ungdomsmottagning	60	62
Information om könssjukdomar	62	66
Olika sexuella läggningar	60	60
Attityder	35	30
Pubertet	67	43
Relationer	72	53
Benämning av kroppsdelar	40	45
Jämställdhet	68	64
Risker med sex	65	57
Vänskap	48	47
Identitet	30	30
Samtal	37	13
Sexualitet förknippat med kultur/religion	65	47

På frågan om hur deltagarna upplevde möjligheten att påverka innehållet i undervisningen av sex- och samlevnad svarade 88 procent *ganska liten*, *mycket liten* eller *ingen alls*. Resterande 12 procent ansåg sig ha *ganska stor* eller *mycket stor* påverkansmöjlighet i undervisningen av ämnet (Tabell 5).

Tabell 5. Elevernas upplevda möjligheter att påverka undervisningen i sex och samlevnad (n=113).

	Antal	Procent
Mycket stor	4	3
Ganska stor	10	9
Ganska liten	53	47
Mycket liten	26	23
Ingen alls	20	18

5.4 Informationskällor

På frågan om ungdomarnas främsta informationskälla om sex- och samlevnad svarade majoriteten, 77 procent, att vänner och familj var de främsta källorna. Därefter ansåg 16 procent att skolan var den främsta informationskällan. Någon signifikant skillnad hittades inte mellan flickor och pojkar, utan resultaten av svaren inom varje alternativ var relativt jämnt fördelat mellan könen.

Tabell 6. Främsta informationskällan av sex och samlevnad. Andel (%), könsuppdelat (n=113).

	Flickor (n=60)	Pojkar (n=53)	Totalt
Vänner	62	51	57
Familj	18	23	20
Skola	13	19	16
Media	7	7	7

$$\chi^2 = 1,400, df = 3, p = 0,706$$

5.5 Kvalitativa kommentarer

I sista delen av enkäten fick ungdomarna möjligheten att skriva funderingar eller kommentarer kring upplevelser av sex- och samlevnadsundervisningen. Sammanlagt svarade 12 procent (11 respondenter) på fritextdelen i enkäten. Ett mönster kunde utläsas i svaren, där majoriteten av kommentarerna riktade kritik mot läraren. Kommentarererna var både positiva och negativa, med något fler negativa kommentarer. Nedan följer ett urval av kommentarer från enkätens deltagare som anses representera majoriteten av svaren:

"Han gick alldeles för snabbt igenom hela ämnet."

"Vi hade en väldigt bra lärare som undervisade oss med både humor och allvar inblandad."

"Min lärare var väldigt bra och lektionerna var både bra och roliga och det är ett bra sätt att lära sig, genom att det är roligt."

"Min lärare var riktigt dålig och vi fick nästan inte lära oss någonting. I undervisningen sa han dessutom att avbrutet samlag fungerar som ett preventivmedel. Efter det blev min kompis gravid av just avbrutet tack vare läraren. Undervisningen borde förbättras väldigt mycket!"

6. Diskussion

6.1 Resultatdiskussion

Enkätundersökningen visade att 60 procent av deltagarna var missnöjda med sex- och samlevnadsundervisningen, vilket kan relateras till tidigare studier med liknande resultat (Jarlbro, 1997; Ekstrand, Engblom, Larsson & Tydén, 2011). Resultatet av föreliggande undersökning indikerar att sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan är av bristande kvalitet då en stor andel av deltagarna ansåg att undervisningen var dålig. En signifikant skillnad mellan könen påträffades där fler flickor än pojkar, 35 procent respektive 17 procent, var nöjda med sex- och samlevnadsundervisningen. Könsskillnader gällande sex- och samlevnadsundervisning har även belysts i tidigare studier. En studie av Ekstrand, Tydén, Darj och Larsson (2007) visade att majoriteten av pojkarna i studien ansåg att sex- och samlevnadsundervisning främst är till för flickor samt att det är flickornas ansvar att skydda sig gällande den sexuella hälsan. Det har även länge varit konstaterat att allt färre pojkar än flickor besöker ungdomsmottagningar. Tidigare kartläggningar har visat att endast 10–15 procent av de som besöker ungdomsmottagningar är män (Socialstyrelsen, 2008). Resultatet av föreliggande undersökning indikerar att sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan är i behov av förstärkning, särskilt i förhållande till pojkars behov. Eftersom fler pojkar än flickor var missnöjda med sex- och samlevnadsundervisningen kan det tyda på att pojkarna hade ett behov av skolans undervisning samt att deras förväntningar på sex- och samlevnadsundervisningen inte uppfylldes.

Resultatet från enkätundersökning visade även att deltagarnas upplevda sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan främst genomfördes ur ett biologiskt perspektiv. De ämnesområden som gymnasieeleverna prioriterade och ansåg vara viktiga var däremot relativt jämt fördelade inom både sex- och samlevnadslära. Resultatet visade inte några större skillnader mellan pojkar och flickor gällande prioriterade ämnesområden. Det mest intressant resultatet gällande prioriterade ämnesområden var att olika sexuella läggningar, kärlek, jämställdhet och sexualitet förknippat med religion var de ämnen som visade en signifikant skillnad mellan innehåll av undervisning och önskat innehåll. De ämnesområden som deltagarna prioriterade behandlades därmed inte i deltagarnas upplevda undervisning.

Ajzens (1985) teori om planerat beteende (TPB) spelar en avgörande roll i det här sammanhanget, då deltagarnas upplevelser av undervisningens innehåll i största mån inte ger upphov till förändring av beteende. Om ny information och kunskap ges till en individ kan det påverka de föreställningar individen har om ett visst område, vilket i sin tur kan leda till beteendeförändring (Ajzen, 1985). Resultatet av undersökningen visar att deltagarna upplevt att skolan endast erbjudit viss information, medan elevernas egna prioriterade ämnesområden till största del uteslutits. Eftersom vissa ämnesområden inte behandlas i sex- och samlevnadsundervisningen ges eleverna inte möjligheten till beteendeförändring, då det inte finns någon motivation eller anledning till förändring (Ajzen, 1985). Undervisningen blir ofta bristande och o varierad då ämnet endast undervisas av biologiläraren, vilket därmed resulterar i att ämnet blir förankrat i biologin (RFSU, 2004^a). Negativa normer kring exempelvis kön och sexualitet blir därmed svåra att bryta då de inte behandlas i undervisningen. Resultatet från föreliggande enkätundersökning gällande elevernas upplevelser av undervisningens innehåll och prioriterat innehåll, bör därmed betraktas som ett problemområde. Deltagarnas upplevda undervisning har inte inkluderat de ämnesområden som deltagarna främst prioriterade, vilket indikerar att undervisningen inte tillgodosett elevernas behov.

Betydelsen av en innehållsrik och varierad sex- och samlevnadsundervisning kan i det här sammanhanget även kopplas till Antonovskys (1992) teori om känsla av sammanhang. Eftersom resultatet av undersökningen visade att deltagarnas upplevda undervisning inte omfattade deltagarnas prioriterade ämnesområden, kan undervisningen leda till att vissa elever inte kan förhålla sig till innehållet. Resultatet av föreliggande undersökning visade, som tidigare nämnts, att undervisningen främst genomfördes ur ett biologiskt perspektiv, då deltagarna angav att undervisningen inte innehöll kärlek, olika sexuella läggningar, relationer, jämställdhet och vänskap i någon större omfattning. Jämställdhet mellan individer, kön och sexuella läggningar är några av de tänkbara områden som kan kopplas till individers upplevelser av samhörighet. Om sex- och samlevnadsundervisningen exempelvis utgår från ett hetrosexuellt-perspektiv kan det leda till att bi- och heterosexuella individer känner sig utelämnade. Även sex- och samlevnadsundervisning som fokuserar på flickor, exempelvis i form av tjejgrupper, kan leda till att pojkar exkluderas och inte upplever undervisningen som meningsfull. De elever vars behov inte kan tillgodoses genom sex- och samlevnadsundervisningen kan på så sätt uppleva en lägre känsla av sammanhang. Innehållet av sex- och samlevnadsundervisningen kan därmed ha stor betydelse för eleverna att finna ämnesområdet hanterbart, begripligt och meningsfullt (Antonovsky, 1992). Normer om bland annat sexualitet och genus formas tidigt i livet och därför utgör sex och samlevnad i grundskolan en betydelsefull del i att skapa förutsättningar för god sexuell hälsa samt goda samlevnadsvilkor (Centerwall, 2000). Resultatet av föreliggande undersökning visar därmed att deltagarnas upplevda innehåll av sex- och samlevnadsundervisning varken stämmer överens med elevernas prioriterade ämnesområden eller Socialstyrelsens bestämmelser. Socialstyrelsen (2009) menar att sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan ska genomföras ur ett icke-heteronormativt, jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv samt tillgodose elevernas behov oavsett kön eller sexuell läggning.

Resultatet visade även att 68 procent av deltagarna inte hade upplevt någon sex- och samlevnadsundervisning i årskurs 1-6. Majoriteten av deltagarna, 69 procent, ansåg däremot att undervisning i ämnet borde börja på mellanstadiet, under årskurs 5 och 6. Resultatet visar en stor skillnad mellan deltagarnas upplevda undervisning och deltagarnas önskade undervisning i grundskolan, årskurs 1-6. Resultatet indikerar att eleverna hade behov av sex- och samlevnadsundervisning under lågstadiet. Både för- och grundskolan utgör en väsentlig del av barns socialisation och identitetsskapande, där bland annat normer och värderingar om kön generaliseras (Nilsson, 2005). Delegationen för jämställdhet i förskolan (SOU 2006:75) framhåller att det är viktigt att även förskolan förankrar och tillämpar värdegrunder. I förskolan ska barnen möta olika sätt att leva, oavsett sexuell läggning, där värdegrunden exempelvis ska stödja ett öppet förhållningssätt kring homo- och bisexualitet och kring homo- och bisexuella personer. Delegationen konstaterar även att förskolan i många fall istället motverkar än stärker traditionella könsroller och könsmonster. Majoriteten av enkätdeltagarna i föreliggande undersökning ansåg, som tidigare nämnts, att sex- och samlevnadsundervisning borde genomföras under mellanstadiet. Resultatet kan därmed kopplas till delegationens (SOU 2006:75) fokus på normbildning i förskolan, kring bland annat olika sorters sexualitet och samlevnadsaspekter.

Ett motargument mot tidig sex- och samlevnadsundervisning i skolan är att barn och ungdomar i tidig ålder inte har behov av sex- och samlevnadslära. En tidigare studie av Andersson-Ellström och Milsom (2002) har påvisat att sexualupplysning på låg- och mellanstadiet är mindre effektivt då elever i yngre årsklasser inte är sexuellt aktiva. Andersson-Ellström och Milsoms studie nämner däremot ingenting om samlevnadslära, vilket bland annat omfattar kärlek, relationer och jämställdhet, det vill säga ämnen som inte behöver förknippas med biologiska aspekter av sexuallära. Då föreliggande undersökning visar att majoriteten av

deltagarna upplever mellanstadiet som en betydelsefull tid för sex- och samlevnadslära bör ämnet införas innan högstadiet, för att tillgodose elevernas behov samt motverka osunda normer och värderingar.

I avslutning visade enkätundersökningen att eleverna inte ansåg att skolan var den främsta informationskällan gällande sex och samlevnad. Vänner och familj var de främsta informationskällorna för både killar och tjejer, vilket bör betraktas som ett problemområde eftersom barn och ungdomar ofta får felaktig information om sex och samlevnad från familj och vänner (Bäckman, 2003). Mot bakgrund av undersökningens redovisade resultat gällande deltagarnas upplevda sex- och samlevnadsundervisning, kan samtliga belysta problemområde bidra till att skolan inte anses vara den främsta informationsgivaren. Resultatet av enkätundersökningen uppvisar ett missnöje bland eleverna gällande sex- och samlevnadsundervisningens innehåll och kvalitet. Om skolan ska vara den främsta informationskällan av sex och samlevnad behöver skolan tillgodose de behov som eleverna har samt fokusera på de problemområde som bland annat belysts i resultatet av föreliggande enkätundersökning.

6.2 Metoddiskussion

Under planeringsfasen av uppsatsarbetet övervägdes en kvalitativ studie, i form av fokusgrupper eller enskilda intervjuer. Inledningsvis ansågs en kvalitativ studie vara mest naturligt då syftet med studien främst var att undersöka uppfattningar och tankar kring ämnet sex och samlevnad. Däremot ifrågasattes senare en kvalitativ studiemetod då ämnesområdet är av sådant slag att det kan uppfattas som känsligt (Ejlertsson, 2005). Trots att studien inte avsåg att ställa intima frågor om sexuella erfarenheter kan ämnesområdet generellt uppfattas som obekvämt att prata om. Därmed ansågs en kvantitativ metod vara lämpligast då det minskar risken för obehag. En kvalitativ studie, i form av fokusgrupper eller enskilda intervjuer, hade gett en djupare inblick i deltagarnas uppfattningar om ämnesområdet. En kvantitativ studie medför möjligheten till att resultatet i viss mån kan generaliseras (Ejlertsson, 2005). En möjlighet för framtida studier av större omfattning skulle vara att kombinera en enkätundersökning med individuella intervjuer eller fokusgruppsintervjuer. På så sätt skulle de olika undersökningsmetoderna kunna komplementera varandra och ge ett bredare och djupare resultat.

I en litteraturundersökningen av Tourangeau och Yan (2007) granskades tidigare genomförda undersökningar om olika studiemetoder; vilka för- och nackdelar de olika metoderna har samt på vilket sätt social önskvärdhet kan påverka resultatet. Författarna konkluderar att social önskvärdhet, det vill säga att respondenten svarar utifrån socialt förväntade åsikter och värderingar och inte sin egen uppfattning, styrs av olika studiemetoder. Studierna som ingick i litteraturundersökningen omfattade bland annat känsliga ämnen som sexuellt beteende. Författarna hävdar bland annat att enkätundersökningar som omfattar känsliga ämnen är en av de metoder som ger ökad anonymitetskänsla och styrs därmed i mindre grad av social önskvärdhet. Den ovannämnda undersökningen var därmed en ytterligare faktor som påverkade den här studiens val av kvantitativ metod. Enligt Ejlertsson (2005) medför en kvantitativ ansats, i form av en enkätundersökning, möjligheten att nå ut till många deltagare på en och samma gång.

Antalet deltagare som medverkade i studien, 113 gymnasielever, ansågs vara ett tillräckligt underlag för att belysa elevernas upplevelser av sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan. Eftersom enkäten besvarades individuellt samt var anonym och inte omfattade några personliga uppgifter anses förutsättningarna vara goda för att deltagarna svarade

sanningsenligt. Det går däremot inte helt och hållet att fastställa att alla deltagare svarade på ett helt sanningsenligt sätt. Vid ett tillfälle, när enkäten besvarades, talade emellanåt en grupp deltagare högt om vissa frågor. Det finns därmed en risk att deltagarna kan ha påverkats och svarat annorlunda än vad de ursprungligen skulle ha gjort. Den här sortens påverkansfaktor hade kunnat undvikas om den inledande presentationen av enkätundersökningen var mer tydlig. Eftersom den här påverkansfaktorn endast begränsades till ett tillfälle, tyder det på att resultatet inte påverkats i någon större utsträckning. Under enkätundersökningen kan även undersökarens närvaro ha påverkat deltagarnas svar, men eftersom deltagarna informerades om att undersökningen var frivillig och anonym var troligtvis undersökarens påverkan minimal. En möjlig påverkansfaktor som uppmärksammades efter genomförandet av enkätundersökningen var ett feltryck i fråga tio. I frågan stod det ingenting om att det handlade om sex- och samlevnadsundervisning. Frågan kan därmed ha uppfattats fel av deltagarna, men eftersom samtliga föregående frågor var korrekt utformade var påverkan troligtvis minimal.

Anledningen till att enkätundersökningen inte hade något internt bortfall beror troligtvis på enkätens omfattning. Ett alltför omfattande enkätformulär med många frågor kan leda till att deltagarna tappat intresset och inte fullföljer enkäten (Ejlertsson, 2005). En begränsning i antalet frågor i enkäten kan däremot leda till att väsentlig och värdefull information förbises. Under utformningen av enkäten prioriterades därmed de frågor som var mest relevanta för studiens syfte. Enkäten som användes i den här studien pilottestades, som tidigare nämnts, på tio elever från en gymnasieskola som inte ingick i den slutgiltiga studien, för att förbättra kvaliteten på enkäten. Antalet deltagare i pilotstudien kan i vissa avseenden anses vara otillräckligt, då fler deltagare hade kunnat ge mer underlag för förbättring. Antalet deltagare i pilotstudien befann sig däremot inom de gränser som anses vara tillräckligt, vilket är mellan 10–25 deltagare. Ytterligare pilotstudier hade varit gynnsamt för att kontrollera frågornas reliabilitet, då flera upprepningar visar om frågorna ger samma resultat (Ejlertsson, 2005). Det som utgör studiens stora svaghet är att ytterligare pilotstudier uteblev på grund av tidsbrist, vilket resulterade i att enkätens reliabilitet inte kunde avgöras på ett korrekt och regelrätt sätt. Den genomförda pilotstudien ansågs däremot ge en tillfredsställande och detaljerad bild av brister samt förslag på förbättringar, då begrepp och innehåll diskuterades med eleverna för att fastställa enkätens validitet. Frågorna i enkäten var därmed noggrant utformade i förhållande till syftet med studien, vilket bör bidra till en bra validitet, det vill säga frånvaro av systematiska fel (Ejlertsson, 2005). Enkäten utformades på ett sådant sätt att frågorna skulle fånga deltagarnas upplevelser i förhållande till ämnesområdet. Resultatet anses därmed ha gett en sann bild av deltagarnas upplevelser av sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan. Det låga deltagarantalet gör att resultaten inte går att generalisera till alla skolor i landet, men resultatet anses trots allt ge viktiga indikationer på hur deltagarna upplever sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan.

Studien upplevs överlag vara lyckad då enkätundersökningen, inklusive för- och efterarbete, gick avsevärt smidigt och enkelt. Tidsmässigt kändes inte enkätundersökningen påskyndad utan det fanns tillräckligt med tid att genomföra studien, bortsett från ytterligare pilotstudier. Överlag ansågs även genomförandet av enkätundersökningen vara tillfredsställande då samtliga deltagare gavs samma information och samma förutsättningar.

6.3 Konklusion

Föreliggande undersökning tyder på att skolan lägger litet fokus på vad eleverna prioriterar och önskar gällande sex- och samlevnadsundervisningen. Istället utgår undervisningen främst från de biologiska aspekterna och ämnesområden tillhörande samlevnad berörs inte i samma omfattning, trots att eleverna anser det är viktigt. Eleverna önskar ett mer omfattande innehåll som berör både sexualitet och samlevnad. En konklusion av undersökningen är att det måste göras tillräckliga insatser i grundskolan för att tillgodose elevernas behov, oavsett kön eller sexuell läggning, för att på så sätt skapa goda förutsättningar för sexualitet och reproduktiv hälsa.

Med allt vanligare besvär som ökad psykisk ohälsa bland homo- och bisexuella personer samt ökat antal fall av sexuellt våld (Socialstyrelsen, 2009^b) är betydelsen av sex- och samlevnadsupplysning i grundskolan ytterst viktig. Undervisningen i skolan utgör därmed en viktig del av folkhälsoarbetet för trygg och säker sexualitet, diskriminering, tvång och våld. Eftersom sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan visar sig vara bristande skulle ett mer omfattande samarbete med externa aktörer, som exempelvis RFSU, vara lämpligt. Ett samarbete av nationell omfattning med aktörer inom hälso- och sjukvård, som arbetar med sex- och samlevnadsupplysning, borde därmed införas. Externa aktörer som arbetar med sex och samlevnadsupplysning skulle kunna inkluderas i skolundervisningen eller alternativt i planeringen av innehåll och genomförande. Ett sådant här samarbete skulle kunna minska de ojämnheter som präglar sex- och samlevnadsundervisningen i de svenska skolorna och därmed förbättra förutsättningarna för en god sexuell hälsa och en trygg och säker sexualitet.

Föreliggande undersökning har väckt nya frågor gällande orsaker till skillnader mellan kön samt varför vissa specifika ämnesområden har prioriterats mer än andra. För att besvara de nya frågor som väckts krävs vidare forskning, möjligtvis i form av kvalitativ metod som tillåter en mera detaljerad och djupgående undersökning. Att förklara och förtydliga varför ungdomar upplever sex- och samlevnadsundervisningen på ett visst sätt kan leda till förbättring och vidareutveckling av undervisningen. Förståelse för ungdomars förhållningssätt till sex och samlevnad kan exempelvis leda till att undervisningen anpassas efter elevernas behov, vilket föreliggande undersökning har avsett att göra.

7. Litteraturförteckning

- Ajzen, I. (1985). From intentions to action: a theory of planned behavior. I: Kuhl, J & Beckman, J. (Red). *Action Control: from cognition to behavior* (s. 11-39). Heidelberg: Springer-Verlag.
- Andersson-Ellström, A & Milsom, I. (2002). Knowledge about the prevention of sexually transmitted diseases: a longitudinal study of young women from 16-23 years of age. *Sex Transm Infect*, 78:339-41.
- Andersson, I & Ejlertsson, G. (2009). *Folkhälsa som tvärvetenskap : möten mellan ämnen*. Lund: Studentlitteratur.
- Antonovsky, A. (1992). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Backman, J. (2008). *Rapporter och uppsatser*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, L. (2009). Hur blir unga sexuella aktörer? I: Magnusson, C & Häggström-Nordin, E. (red.) *Ungdomar, sexualitet och relationer*. (s. 33-46). Lund: Studentlitteratur.
- Bäckman, M. (2003). *Kön och känsla - Samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet*. Stockholm: Makadam förlag.
- Boström, G; Roth, N & Nykvist, K. (2006) *Hälsa på likavillkor? Hälsa och livsvillkor bland hbt-personer*. Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut. Rapport 2006:08.
- Centerwall, E. (2000). *Kärlek känns! förstår du - Samtal om sexualitet och samlevnad i skolan*. Stockholm: Liber.
- Centerwall, E. (2005). Med moralen som styrmedel. I: Nilsson, A. (red.) *Hela livet 50 år med sex och samlevnadsundervisning*. (s. 25-33). Stockholm: Axelsson och Häggström.
- Ejlertsson, G. (2005). *Enkäten i praktiken. En handbok i enkätmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Ejlertsson, G. (2009). Folkhälsovetenskap i ett hundraårigt perspektiv. I: Andersson, I & Ejlertsson, G. (red.) *Folkhälsa som tvärvetenskap*. (s. 31-61). Lund: Studentlitteratur.
- Ekstrand, M; Engblom C; Larsson M & Tydén T. (2011). Sex education in Swedish schools as described by young women. *BMC Public Health*, 16:3, 210-224.
- Hammarberg, L. (2004). Karolina Widerström - sexualreformator och föreningskvinna. I: Fridh-Haneson, BM & Haglund, I. (red.) *Förbjuden frukt på kunskapens träd, kvinnliga akademiker under 100 år*. Atlantis: Stockholm.
- Hradilova-Selin, K. (2008). *Andra typer av våldtäkter anmäls*. (Elektronisk). Tillgänglig: http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=922&module_instance=12 (2011-11-13).
- Häggström-Nordin, E; Hanson, U & Tyden, T. (2002). Sex behavior among high school students in Sweden: improvement in contraceptive use over time. *J Adolesc Health*, 30, 288-95.

Högstedt, B. (2010). *Alkoholen dödar och våldtar*. (Elektronisk). Tillgänglig: http://www.ioegt.se/Global/alkoholen_dödar_våldtar_tryck.pdf (2011-11-13).

Jarlbro, G. (1997). *Sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan. En enkätstudie från landets mellan- och högstadieskolor 1995-96*. Rapport 1997:18. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.

Korp, P. (2009). Sociologi: hälsans sociala villkor. I: Andersson, I & Ejlertsson, G. (red.) *Folkhälsa som tvärvetenskap : möten mellan ämnen*. (s. 113-134). Lund: Studentlitteratur.

Larsson, M; Tydén, T; Hanson, U & Häggström-Nordin, E. (2007). Preventivt arbete behövs för att främja ungdomars sexuella hälsa. *Läkartidningen*, 26-27, 1992-95.

Larsson, M; Eurenus, K; Westerling, R & Tyden, T. (2006). Evaluation of a sexual education intervention among Swedish high school students. *Scand J Public Health*, 34, 124-31.

Lundgren, A.S. (2007). Vad kan du bli? I: Arvastson, G & Ehn, B (red.) *Kulturnavigering i skolan*. Malmö: Gleerups, s. 52-67.

Magnusson, C & Häggström-Nordin, E. (2009). *Ungdomar, sexualitet och relationer*. 1 uppl. Lund : Studentlitteratur.

Nilsson, A. (2005). *Hela livet: 50 år med sex- och samlevnadsundervisning*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Nutbeam, D & Harris, E. (2004) *Theory in a nutshell: a practical guide to health promotion theories*. Sydney: McGraw-Hill.

Ottesen-Jensen, E. (1965). *Och livet skrev*. Stockholm: Bonniers.

Regmi, P; van Teijlingen, E; Simkhada, P & Acharya, D. R. (2010). Barriers to sexual health services for young people in Nepal. *Journal of Health Population and Nutrition*, 28, 619-627.

Reeves, C; Whitaker, R; Parsonage, R. K; Robinson, C.A; Swale, K & Bayley, L. (2006). Sexual Health Services and Education: Young People's Experiences and Preferences. *Health Education Journal*. 65: 4, 368-379.

Reeves, C; Whitaker, R; Parsonage, R. K; Robinson, C.A; Swale, K & Bayley, L. (2006). Sexual Health Services and Education: Young People's Experiences and Preferences. *Health Education Journal*, 65: 4, 368-379.

RFSU. (2004^a). *10 punkter för en bättre sexualundervisning i skolan*. Stockholm: RFSU.

RFSU. (2004^b). *Låt stå! De ska kunna sin grej*. Stockholm: RFSU.

RFSU. (2009). *Viktiga årtal och reformer*. (Elektronisk). Tillgänglig: <http://www.rfsu.se/sv/Om-RFSU/RFSUs-historia/Viktiga-artal-och-reformer/>. (2011-11-05).

- RFSU. (2010). *Glädjande minskning av klamydiafall: Satsa på mer information och tillgängligare preventivmedel*. (Elektronisk). Tillgänglig: <http://www.rfsu.se/sv/OmRFSU/Press/Pressmeddelanden/2010/Satsa-pa-mer-information-och-tillgangligare-preventivmedel/> (2011-11-03).
- Roberts, A; Oyun, C; Batnasan, E & Laing, L. (2005). Exploring the social and cultural context of sexual health for young people in Mongolia: implications for health promotion. *Social Science and Medicine*, 60, 1487-1498.
- Socialdepartementet. (2007). En förnyad folkhälsopolitik. *Regeringens proposition 2007/08:110*.
- Socialstyrelsen. (2008). *Att förebygga oönskade graviditeter – Kartläggning, beskrivning och analys av verksamhetens arbete med unga och unga vuxna*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2009^a). *Att förebygga HIV och STI bland ungdomar och vuxna : kunskap och vägledning för hälso- och sjukvården och andra intresserade aktörer*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2009^b). *Folkhälsorapport 2009*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Skolverket. (2000^a). *Nationella kvalitetsgranskningar 1999*. Stockholm: Liber.
- Skolverket. (2000^b). *Grundskolan - Kursplaner och betygskriterier*. Stockholm: Skolverket.
- Smittskyddsinstitutet. (2011). *Statistik för klamydiainfektion*. (Elektronisk). Tillgänglig: <http://www.smittskyddsinstitutet.se/statistik/klamydiainfektion/?t=com> (2011-11-05).
- SOU 2006:75. *Jämställdhet i förskolan om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete. Slutbetänkande av Delegationen för jämställdhet i förskolan*. Stockholm: Fritzes. (Elektronisk). Tillgänglig: www.regeringen.se/sb/d/6293/a/67288 (2011-12-28).
- Statens Folkhälsoinstitut. (2010). *Övergripande mål för folkhälsa*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut. (Elektronisk). Tillgänglig: <http://www.fhi.se/Om-oss/Overgripande-mal-for-folkhalsa> (2012-03-16).
- Tourangeau, R & Yan, T. (2007). Sensitive Questions in Surveys. *Psychological Bulletin*, 133(5), 859-883.
- Wyatt, T; Oswald, S; White, C & Peterson, F. (2008). Are Tomorrow's Teachers Ready To Deal with Diverse Students? *Teacher Education Quarterly*, 2, 171-185.

Informationsbrev

Hej!

Jag är en student som läser på det folkhälsovetenskapliga programmet vid Högskolan Kristianstad. Som en del av mitt examensarbete på kandidatnivå kommer jag under hösten genomföra en enkätundersökning. Syftet med studien är att undersöka ungdomars upplevelser av sex- och samlevnadsundervisning i skolan.

I samarbete med skolans studierektor har studien planerats att genomföras i vecka 47 på tisdagen den 22/11 samt torsdagen den 24/11. Medverkan i undersökningen är frivillig för eleverna, men skolans deltagande är betydelsefullt då det ökar kvaliteten på undersökningen genom att så många som möjligt besvarar enkäten. All information från undersökningen kommer behandlas strikt konfidentiellt och deltagarna kommer vara anonyma, det vill säga att studien omfattar inga personliga uppgifter.

Förhoppningsvis kommer studien leda till en övergripande bild av hur ungdomar upplever sex- och samlevnadsundervisning i skolan samt vilka delar i undervisningen som är betydelsefulla för dem, vilket sedan kan fungera som underlag för vidareutveckling av undervisningen.

Det färdiga examensarbetet kommer att finnas tillgängligt för alla att läsa på internet i april/maj 2012. En tryckt kopia av uppsatsen kan även skickas vid intresse.

Hälsningar
Kaj Santaoja

Vid frågor kontakt gärna mig:
0738-307641
kaj.santaoja0024@stud.hkr.se

Handledare:
Petra Nilsson
Dr. med. vet., folkhälsovetenskap
Högskolan Kristianstad
Sektionen för Hälsa och Samhälle
291 88 Kristianstad
Tfn 044 - 20 40 61
petra.nilsson@hkr.se

Sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan

Hej!

Jag är en student som läser på det folkhälsovetenskapliga programmet vid Högskolan Kristianstad. Som en del av mitt examensarbete på kandidatnivå skall jag genomföra en enkätundersökning angående gymnasieelevers upplevelser av sex- och samlevnadsundervisning i grundskolan.

Det är helt frivilligt att besvara enkäten. Det är viktigt att frågorna besvaras så ärligt som möjligt för att resultatet ska bli användbart. Svaren kommer behandlas konfidentiellt, vilket innebär att inga uppgifter kommer att kunna kopplas till dig som person eller skola.

Kryssa i ditt svarsalternativ (ett kryss per fråga). På fråga 4 och 7 kan dock flera alternativ anges. På fråga 11 finns det även utrymme att ange ditt svar i fritext.

Hälsningar
Kaj Santaoja

Vid frågor kontakt gärna mig:
0738-307641
kaj.santaoja0024@stud.hkr.se

Frågeformulär

1. Är du Tjej .....
Kille .....

2. Har du haft sex- och samlevnadsundervisning någon gång under årskurs 1 – 6? *Kryssa i ett alternativ*
Ja .....
Nej .....
Minns inte .....

3. Har du haft sex- och samlevnadsundervisning någon gång under årskurs 7-9? *Kryssa i ett alternativ*
Ja .....
Nej .....
Minns inte .....

Om ditt svar var *Nej* eller *Minns inte* på föregående fråga, fortsätt till fråga 7.

4. Vad innehöll sex- och samlevnadsundervisningen?
Flera alternativ kan anges

Värderingsövningar .....
Kill-/tjejgrupper .....
Hur barn blir till .....
Kärlek .....
Preventivmedel .....
Studiebesök på ungdomsmottagning .....
Information om könssjukdomar .....
Olika sexuella läggningar .....
Attityder .....
Pubertet .....
Relationer .....
Benämning av kroppsdelar .....
Jämställdhet .....
Risker med sex .....
Vänskap .....
Identitet .....
Samtal .....
Sexualitet förknippat med kultur/religion .....
Övrigt: _____

5. Vad är din helhetsuppfattning av sex- och samlevnadsundervisning? *Kryssa i ett alternativ*
Mycket bra .....
Ganska bra .....
Varken bra eller dålig .....
Ganska dålig .....
Mycket dålig .....

6. Hur upplever du lärarens sätt att undervisa sex- och samlevnad?

- Mycket bra .....
- Ganska bra .....
- Varken bra eller dåligt .....
- Ganska dåligt .....
- Mycket dåligt .....

7. Vilka delar anser du är viktiga i undervisning av sex- och samlevnad? *Flera alternativ kan anges*

- Värderingsövningar .....
- Kill-/tjejgrupper .....
- Hur barn blir till .....
- Kärlek .....
- Preventivmedel .....
- Studiebesök på ungdomsmottagning .....
- Information om könssjukdomar .....
- Olika sexuella läggningar .....
- Attityder .....
- Puberteten .....
- Relationer .....
- Benämning av kroppsdelar .....
- Jämställdhet .....
- Risker med sex .....
- Vänskap .....
- Identitet .....
- Samtal .....
- Sexualitet förknippat med kultur/religion .....
- Övrigt: _____

8. I vilken årskurs tycker du man ska börja med sex och samlevnadsundervisning? *Kryssa i ett alternativ*

- Årskurs 1 .....
- Årskurs 2 .....
- Årskurs 3 .....
- Årskurs 4 .....
- Årskurs 5 .....
- Årskurs 6 .....
- Årskurs 7 .....
- Årskurs 8 .....
- Årskurs 9 .....

9. Vilken är din främsta informationskälla om sex- och samlevnad? *Kryssa i ett alternativ*

- Skola .....
- Vänner .....
- Familj .....
- Media .....
- Övrigt: _____

10. Hur ser du på din möjlighet att vara med och påverka innehållet i undervisningen? *Kryssa i ett alternativ*

- Mycket stor .....
- Ganska stor .....
- Ganska liten .....
- Mycket liten .....
- Ingen alls .....

11. Här kan du skriva andra funderingar eller kommentarer kring din upplevelse av sex- och samlevnadsundervisningen:

Tack för din medverkan!